ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ F. G. JACOBS της 2ας Φεβρουαρίου 1995 *

1. Η παρούσα υπόθεση είναι μία από τις τρεις συναφείς υποθέσεις στις οποίες η Επιτροπή κίνησε δίκη κατά της Ιταλίας βάσει του άρθρου 93, παράγραφος 2, της Συνθήκης. Οι άλλες υποθέσεις είναι η υπόθεση Alumina/Comsal (υπόθεση C-349/93) και η υπόθεση Lanerossi (υπόθεση C-350/93).

2. Στην παρούσα υπόθεση η Επιτροπή ζητεί να αναγνωρισθεί ότι η Ιταλία, παραλείποντας να εκτελέσει εντός της ταχθείσας προθεσμίας την απόφαση της Επιτροπής της 31ης Μαΐου 1989, σχετικά με ενισχύσεις που χορηγήθηκαν από την Ιταλική Κυβέρνηση στην Alfa Romeo, επιχείρηση του τομέα αυτοκινήτων οχημάτων [1], παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από τη Συνθήκη. Στην παρούσα δίκη ανέκυψε το ζήτημα αν, σε περίπτωση που έχει χορηγηθεί παρανόμως κρατική ενίσχυση εμμέσως, δια μέσου δημοσίας επιχειρήσεως, η ενίσχυση πρέπει να επιστραφεί στην επιχείρηση αυτήν ή στο Δημόσιο. Το ζήτημα αυτό ανέκυψε επίσης στην υπόθεση Lanerossi (υπόθεση C-350/93).

3. Τα πραγματικά περιστατικά της υπό κρίση διαφοράς συνέβησαν το 1985 και το 1986. Κατά τον χρόνο αυτόν, η Alfa Romeo, η οποία ήταν η δεύτερη σε μέγεθος ιταλική εταιρία κατασκευής αυτοκινήτων, αποτελούσε θυγατρική της εταιρίας holding Finmeccanica, η οποία τελούσε υπό τον έλεγχο της κρατικής εταιρίας holding IRI (Instituto per la riconstuzione industriale). Το 1986, κατόπιν αιτήματος της Επιτροπής, η Ιταλική Κυβέρνηση (στο εξής: κυβέρνηση) επιβεβαίωσε ότι το 1985 είχε χορηγήσει στην Alfa Romeo ενίσχυση 206,2 δισεκατομμυρίων ιταλικών λιρών (LIT), υπό τη μορφή εισφοράς κεφαλαίου, προκειμένου να καλύψει τις ζημίες που υπέστη η Alfa Romeo κατά το 1984 και το πρώτο εξάμηνο του 1985. Οι πόροι για τη χρηματοδότηση της ενισχύσεως αυτής προήλθαν από κονδύλια του προϋπολογισμού χορηγηθέντα σε οργανισμούς διαχειρίσεως κρατικών συμμετοχών, μεταξύ των οποίων και η IRI, από τον προϋπολογισμό του 1985 [2]. Ο διαμερισμός των κονδυλίων αυτών έγινε με την απόφαση του Comitato interministeriale per la programmazione economica (διυπουργική επιτροπή για τον οικονομικό προγραμματισμό, στο εξής: CIPE) της 3ης Απριλίου 1985 [3].

4. Η Επιτροπή θεώρησε ότι η εισφορά κεφαλαίου 206,2 δισεκατομμυρίων LIT αποτελούσε κρατική ενίσχυση και, στις 29 Ιουλίου 1987, κίνησε τη διαδικασία του άρθρου 93, παράγραφος 2, της Συνθήκης. Βάσει των στοιχείων που παρασχέθηκαν από την Ιταλική Κυβέρνηση και τη Finmeccanica κατά τη διαδικασία αυτή, η Επιτροπή διαπίστωσε ότι το 1986 είχε χορηγηθεί στην Alfa Romeo

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η αγγλική.

1 — Απόφαση 89/661/ΕΟΚ (ΕΕ 1989, L 394, σ. 9).

2 — Νόμος 887 της 22ας Δεκεμβρίου 1994, GURI (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ιταλικής Δημοκρατίας) 1984, αριθ. 365, τακτικό συμπλήρωμα.

3 — GURI 1985, αριθ. 163.

πρόσθετη ενίσχυση 408,9 δισεκατομμυρίων LIT υπό μορφήν εισφοράς νέου κεφαλαίου. Τα κονδύλια για την ενίσχυση αυτή προέρχονταν από ομόλογα που εξέδωσε η IRI σύμφωνα με το νομοθετικό διάταγμα 547 της 19ης Οκτωβρίου 1985 [4] (που τροποποιήθηκε κατόπιν με τον νόμο 749 της 20ης Δεκεμβρίου 1985 [5]), το οποίο επέτρεπε σε δημοσίους οργανισμούς, μεταξύ των οποίων και η IRI, να εκδίδουν έντοκα ομόλογα οι τόκοι των οποίων βαρύνουν το Δημόσιο. Τα έσοδα από τα ομόλογα που εξέδωσε η IRI διατέθηκαν με απόφαση της CIPE της 28ης Νοεμβρίου 1985 [6] και βάσει του προϋπολογισμού του 1986 [7]. Στις 10 Μαΐου 1988, η Επιτροπή επεξέτεινε την κινηθείσα στις 29 Ιουλίου 1987 διαδικασία, ώστε να καλύπτει την εισφορά κεφαλαίου των 408,9 δισεκατομμυρίων LIT.

5. Στις 31 Μαΐου 1989 η Επιτροπή εξέδωσε την επίδικη απόφαση, τα άρθρα 1, 2 και 3 της οποίας ορίζουν τα εξής:

«Άρθρο 1

Οι ενισχύσεις που χορήγησε με τη μορφή εισφορών °κεφαλαίου συνολικού ύψους 615,1 δισεκατομμυρίων λιρών Ιταλίας η ιταλική κυβέρνηση μέσω των δημόσιων εταιρειών Holding IRI και Finmeccanica στην Alfa Romeo είναι παράνομες και, συνεπώς, ασυμβίβαστες με την κοινή αγορά κατά την έννοια του άρθρου 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης, για το λόγο ότι χορηγήθηκαν κατά παράβαση των κανόνων διαδικασίας του άρθρου 93, παράγραφος 2, της Συνθήκης. Επιπλέον, οι ενισχύσεις είναι επίσης ασυμβίβαστες με την κοινή αγορά, δεδομένου ότι δεν πληρούν τις προϋποθέσεις παρέκκλισης που προβλέπονται από το άρθρο 92, παράγραφος 3, της Συνθήκης.

Άρθρο 2

Η ιταλική κυβέρνηση καλείται να καταργήσει τις ενισχύσεις που αναφέρονται στο άρθρο 1 και να ζητήσει την επιστροφή των προαναφερόμενων ενισχύσεων, από την Finmeccanica μέσα σε δύο μήνες από την κοινοποίηση της παρούσας απόφασης.

Η επιστροφή θα πραγματοποιηθεί σύμφωνα με τις διαδικασίες και τις διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας, συμπεριλαμβανομένων και αυτών που αναφέρονται στους τόκους υπερημερίας για χρέη προς το δημόσιο, στην περίπτωση που η εξόφληση πραγματοποιηθεί μετά την πάροδο της δίμηνης προθεσμίας που αναφέρεται στην παράγραφο 1.

Άρθρο 3

Η ιταλική κυβέρνηση θα ενημερώσει την Επιτροπή εντός δύο μηνών από τη κοινο-

4 — GURI 1985, αριθ. 248.

5 — GURI 1985, αριθ. 299.

6 — GURI 1986, αριθ. 6.

7 — Νόμος 41 της 28ης Φεβρουαρίου 1986, GURI 1986, αριθ. 49. τακτικό συμπλήρωμα αριθ. 1.

ποίηση της παρούσας απόφασης, σχετικά με τα μέτρα που έλαβε για να συμμορφωθεί προς αυτή».

6. Η απόφαση κοινοποιήθηκε στην κυβέρνηση στις 31 Ιουλίου 1989. Η κυβέρνηση δεν έλαβε τα αναγκαία μέτρα για την ανάκτηση της ενισχύσεως εντός της ταχθείσας προθεσμίας. Η κυβέρνηση άσκησε προσφυγή ακυρώσεως κατά αποφάσεως. Το Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή αυτή με την απόφαση της 21ης Μαρτίου 1991 στην υπόθεση C-305/89, Ιταλία κατά Επιτροπής [8] (στο εξής: υπόθεση Alfa Romeo). Το Δικαστήριο απέρριψε τους ισχυρισμούς της κυβερνήσεως ότι δεν υφίστατο κρατική ενίσχυση θίγουσα τον ανταγωνισμό, υπό την έννοια του άρθρου 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης, ότι η συμπεριφορά της Επιτροπής ήταν παράνομη και ότι η ενίσχυση δεν ήταν ασυμβίβαστη με την κοινή αγορά. Το Δικαστήριο απέρριψε επίσης τους ισχυρισμούς της Ιταλικής Κυβερνήσεως ως προς την υποχρέωση επιστροφής της ενισχύσεως και, ειδικότερα, τον ισχυρισμό ότι την υποχρέωση αυτή δεν έπρεπε να φέρει η Finmeccanica.

7. Κατόπιν της αποφάσεως του Δικαστηρίου, η Επιτροπή κάλεσε επανειλημμένα την κυβέρνηση να λάβει τα αναγκαία μέτρα για την ανάκτηση της ενισχύσεως. Στις 13 Μαρτίου 1992 οι ιταλικές αρχές πληροφόρησαν την Επιτροπή ότι είχαν την πρόθεση να ζητήσουν από τη Finmeccanica να επιστρέψει στην IRI το ισόποσο της καταβληθείσας ενισχύσεως εντόκως. Στις 26 Ιουνίου 1992 ο αρμόδιος για τον ανταγωνισμό επίτροπος απηύθυνε έγγραφο προς την κυβέρνηση σχετικό και με τις τρεις υποθέσεις που αναφέρονται στην παράγραφο 1. Σχετικά με την παρούσα υπόθεση, ο επίτροπος δήλωσε ότι, ως προς το ποσό των 206,2 δισεκατομμυρίων LIT, το οποίο αποτελούσε την εισφορά κεφαλαίου του 1985, δεν αρκούσε να ζητηθεί η επιστροφή του από τη Finmeccanica στην IRI. Για τη συμμόρφωση προς την απόφαση της Επιτροπής το ποσό αυτό έπρεπε να επιστραφεί στο Ιταλικό Δημόσιο. Ως προς το ποσό των 408,9 δισεκατομμυρίων LIT, το οποίο αποτελούσε την εισφορά κεφαλαίου του 1986, ο επίτροπος κάλεσε τις ιταλικές αρχές να παράσχουν περαιτέρω στοιχεία, ώστε να είναι η Επιτροπή σε θέση να αποφασίσει αν η επιστροφή του ποσού αυτού από τη Finmeccanica στην IRI αρκούσε για τη συμμόρφωση προς την απόφασή της. Ο επίτροπος δήλωσε επίσης ότι, εφόσον η Ιταλία δεν είχε συμμορφωθεί με την απόφαση, θα πρότεινε στην Επιτροπή πριν από το τέλος Ιουλίου 1992 να κινήσει διαδικασία εκτελέσεως. Με έγγραφο της 14ης Οκτωβρίου 1992, οι ιταλικές αρχές ζήτησαν πρόσθετη περίοδο χάριτος, δηλώνοντας ότι η κατάργηση της ενισχύσεως έπρεπε να ενταχθεί εντός του πλαισίου του προγράμματος για την ιδιωτικοποίηση των δημοσίων επιχειρήσεων, το οποίο σκόπευε να εφαρμόσει η κυβέρνηση.

8. Με έγγραφο της 12ης Φεβρουαρίου 1993, η κυβέρνηση πληροφόρησε την Επιτροπή ότι η Finmeccanica είχε επιστρέψει στην IRI το ποσό των 719,1 δισεκατομμυρίων LIT. Το ποσό αυτό αντιστοιχούσε σε ενίσχυση ύψους 615,1 δισεκατομμυρίων LIT και τόκους ποσού 104 δισεκατομμυρίων LIT. Το ποσό των 615,1 δισεκατομμυρίων LIT αντιπροσώπευε την αρχική εισφορά κεφαλαίου 206,2 δισεκατομμυρίων LIT του 1985 και την εισφορά κεφαλαίου 408,9 δισεκατομμυρίων LIT του 1986. Με το ίδιο έγγραφο, η κυβέρνηση πληροφόρησε επίσης την Επιτροπή ότι με τον νόμο 405 της 29ης Δεκεμβρίου 1990 [9] καταργήθηκε η υποχρέωση του Δημοσίου

8 — Συλλογή 1991, σ. I-1603.

9 — GURI 1990, αριθ. 303.

να καταβάλει στην IRI το ποσό των 698 δισεκατομμυρίων LIT ως κεφάλαιο και το ποσό των 571 δισεκατομμυρίων LIT ως τόκους για τα ομόλογα που εξέδωσε η IRI βάσει του νόμου 749 του 1985 και του νόμου 41 του 1986 [10]. Το Δημόσιο είχε αναλάβει να επιστρέψει στην IRI το κεφάλαιο και τους τόκους των ομολόγων αυτών, από τα οποία προήλθαν τα αναγκαία κονδύλια για τη χρηματοδότηση της εισφοράς κεφαλαίου 408,9 δισεκατομμυρίων LIT.

9. Με το έγγραφο της 12ης Φεβρουαρίου 1993, η κυβέρνηση δήλωσε ότι με την επιστροφή του ποσού των 719,1 δισεκατομμυρίων LIT από τη Finmeccanica στην IRI εκπληρώθηκε η υποχρέωση αναζητήσεως των ενισχύσεων, την οποία επιβάλλει η απόφαση. Κατά την άποψη της κυβερνήσεως, η IRI δεν είχε υποχρέωση να επιστρέψει το ποσό στο Ιταλικό Δημόσιο. Με την επιστροφή του ποσού από τη Finmeccanica στην IRI αίρονταν οι στρεβλώσεις του ανταγωνισμού που οφείλονταν στην παράνομη καταβολή της ενισχύσεως. Επίσης, δεν υπήρχε κανένας λόγος να γίνεται διάκριση μεταξύ της IRI και του Ιταλικού Δημοσίου, δεδομένου ότι η IRI ήταν δημόσια επιχείρηση η οποία αποτελούσε τμήμα του Δημοσίου. Επιπλέον, συνεπεία της καταργήσεως των οικονομικών υποχρεώσεων του Δημοσίου με τον νόμο 405 της 29ης Δεκεμβρίου 1990, η IRI δεν έλαβε από το Δημόσιο τις χρηματικές συνεισφορές που είχαν χαρακτηρισθεί ως ενισχύσεις με την απόφαση.

10. Με έγγραφο της 6ης Απριλίου 1993, η Επιτροπή γνωστοποίησε στις ιταλικές αρχές ότι η απόφαση δεν είχε εφαρμοσθεί ορθώς. Επισήμανε ότι η εισφορά κεφαλαίου 206,2 δισεκατομμυρίων LIT δεν είχε χρηματοδοτηθεί με ομόλογα αλλά με κονδύλια του προϋπολογισμού που είχαν χορηγηθεί στην IRI. Επομένως, το ποσό των 206,2 δισεκατομμυρίων LIT έπρεπε να επιστραφεί στο Ιταλικό Δημόσιο. Όσον αφορά την εισφορά κεφαλαίου 408,9 δισεκατομμυρίων LIT, η Επιτροπή δέχθηκε ότι ο νόμος 405 της 29ης Δεκεμβρίου 1990 κατάργησε την υποχρέωση του Δημοσίου να καταβάλει στην IRI κεφάλαιο 698 δισεκατομμυρίων LIT στην IRI. Εντούτοις, η Επιτροπή δήλωσε ότι το ποσό αυτό αντιστοιχούσε στο 11,4% μόνον του συνολικού ποσού 6,135 τρισεκατομμυρίων LIT, μέχρι του οποίου η IRI είχε εξουσιοδοτηθεί με τον νόμο 749 του 1985 και τον νόμο 41 του 1986 να εκδίδει ομόλογα πληρωτέα από το Δημόσιο. Συνεπώς, η Επιτροπή κατέληξε στο συμπέρασμα ότι μπορούσε να δεχθεί μόνο μείωση κατά το ίδιο ποσοστό του ποσού το οποίο, κατά την απόφαση, όφειλε η IRI στο Δημόσιο, συγκεκριμένα μείωση κατά 11,4% του ποσού των 408,9 δισεκατομμυρίων LIT, ήτοι μείωση κατά 46,5 δισεκατομμύρια LIT. Επομένως, η IRI έπρεπε να καταβάλει στο Δημόσιο το ποσό των 568,6 δισεκατομμυρίων LIT.

11. Η κυβέρνηση δεν απάντησε στο έγγραφο της Επιτροπής της 6ης Απριλίου 1993. Ως εκ τούτου, η Επιτροπή κίνησε την παρούσα δίκη. Η Επιτροπή ισχυρίζεται με το δικόγραφο της προσφυγής της ότι, προκειμένου να συμμορφωθεί η κυβέρνηση πλήρως με την απόφαση, δεν πρέπει μόνο να διασφαλίσει την επιστροφή του ποσού των 615,1 δισεκατομμυρίων LIT εντόκως από τη Finmeccanica στην IRI· επιπλέον, το Ιταλικό Δημόσιο πρέπει να αναζητήσει από την IRI το ποσό των 568,6 δισεκατομμυρίων LIT εντόκως.

12. Πριν εξετασθεί η ουσία της υποθέσεως είναι αναγκαία η εξέταση του παραδεκτού

10 — Βλ. ανωτέρω, σημείο 4.

της προσφυγής, το οποίο η κυβέρνηση αμφισβητεί για δύο λόγους.

13. Η κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι η προβαλλόμενη υποχρέωση της IRI να επιστρέψει την ενίσχυση στο Ιταλικό Δημόσιο δεν αναφέρεται στην απόφαση. Η Επιτροπή την αναφέρει για πρώτη φορά με το έγγραφο της 26ης Ιανουαρίου 1992. Συνεπώς, υποστηρίζει η κυβέρνηση η προσφυγή είναι απαράδεκτη, διότι η Επιτροπή ζητεί να αναγνωρισθεί ότι η Ιταλία παρέβη υποχρέωση η οποία δεν προβλέπεται από την απόφαση.

14. Δεν θεωρώ πειστικό το επιχείρημα αυτό. Είναι αληθές ότι, κατά τη δίκη για την εκτέλεση αποφάσεως βάσει του άρθρου 93, παράγραφος 2, η Επιτροπή μπορεί μόνον να ισχυριστεί ότι το καθού κράτος μέλος δεν συμμορφώθηκε με την απόφαση, της οποίας η προβαλλόμενη παράβαση αποτελεί το αντικείμενο της δίκης. Η Επιτροπή δεν δικαιούται στο πλαίσιο τέτοιας δίκης να επιβάλει στο καθού κράτος άλλες υποχρεώσεις εκτός από αυτές που ήδη προβλέπει η απόφαση. Στην παρούσα περίπτωση, εντούτοις, η Επιτροπή δεν ζητεί να επιβάλει νέες υποχρεώσεις στο Ιταλικό Δημόσιο. Ισχυρίζεται μάλλον ότι, σύμφωνα με την απόφαση, το Ιταλικό Δημόσιο έχει υποχρέωση να αναζητήσει την ενίσχυση από την IRI. Το αν ευσταθεί η άποψη αυτή, αποτελεί ζήτημα ερμηνείας της αποφάσεως και, συνεπώς, αφορά την ουσία της υποθέσεως.

15. Η κυβέρνηση ισχυρίζεται επίσης ότι η προσφυγή δεν πληροί τους όρους του άρθρου 38, παράγραφος 1, στοιχείο γ', του Κανονισμού Διαδικασίας, κατά το οποίο το δικόγραφο της προσφυγής πρέπει να περιέχει το αντικείμενο της διαφοράς και συνοπτική έκθεση των ισχυρισμών των οποίων γίνεται επίκληση. Η εν λόγω κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι η Επιτροπή δεν εξηγεί με την προσφυγή της γιατί η παράλειψη του Ιταλικού Δημοσίου να αναζητήσει την ενίσχυση από την IRI αποτελεί παράβαση της αποφάσεως.

16. Το επιχείρημα αυτό πρέπει επίσης να απορριφθεί. Η Επιτροπή, προκειμένου να συμμορφωθεί με το άρθρο 38, παράγραφος 1, στοιχείο γ', του Κανονισμού Διαδικασίας, πρέπει να αναφέρει τις συγκεκριμένες αιτιάσεις επί των οποίων καλείται να αποφανθεί το Δικαστήριο και, τουλάχιστον συνοπτικώς, τα νομικά και πραγματικά στοιχεία στα οποία θεμελιώνονται οι αιτιάσεις αυτές [11]. Η υπό κρίση προσφυγή περιέχει σαφή έκθεση των πραγματικών περιστατικών και των επιχειρημάτων της Επιτροπής και έδωσε τη δυνατότητα στην κυβέρνηση να υποβάλει λεπτομερές υπόμνημα αντικρούσεως [12]. Συνεπώς, η προσφυγή είναι παραδεκτή. Θα εξετάσω τώρα την ουσία της υποθέσεως.

17. Η Επιτροπή ισχυρίζεται ότι η επιστροφή της ενισχύσεως από τη Finmeccanica στην IRI δεν αρκεί για τη συμμόρφωση προς την απόφαση. Η ενίσχυση πρέπει να επιστραφεί στο Ιταλικό Δημόσιο.

11 — Απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 1990, C-347/88, Επιτροπή κατά Ελλάδας (Συλλογή 1990, σ. I-4747, σκέψη 28)· απόφαση της 31ης Μαρτίου 1992, C-52/90, Επιτροπή κατά Δανίας (Συλλογή 1992, σ. I-2187, σκέψη 17).

12 — Βλ. απόφαση της 12ης Απριλίου 1984, 281/82, Unifrex κατά Συμβουλίου και Επιτροπής (Συλλογή 1984, σ. I-1969, σκέψη 15).

18. Θα ήθελα καταρχάς να επισημάνω ότι, και αν ακόμη γινόταν δεκτό ότι η επιστροφή της ενισχύσεως από τη Finmeccanica στην IRI αρκεί για τη συμμόρφωση προς την απόφαση, και πάλι η Ιταλία έχει παραβεί τις υποχρεώσεις που υπέχει από τη Συνθήκη. Τούτο διότι, κατά το άρθρο 2 της αποφάσεως, της ζητήθηκε να αναζητήσει την ενίσχυση εντός δύο μηνών από της κοινοποιήσεως της αποφάσεως, η οποία έγινε στις 31 Ιουλίου 1989. Από τα υποβληθέντα στο Δικαστήριο στοιχεία προκύπτει σαφώς ότι η Finmeccanica δεν είχε επιστρέψει την ενίσχυση στην IRI εντός της ταχθείσας προθεσμίας. Αρκεί να αναφερθεί το έγγραφο της 13ης Μαρτίου 1992, με το οποίο οι ιταλικές αρχές πληροφόρησαν την Επιτροπή για την πρόθεσή τους να αναζητήσουν την ενίσχυση ζητώντας από τη Finmeccanica να επιστρέψει στην IRI το ισόποσο εντόκως [13]. Το έγγραφο αυτό συνοδεύεται από μια ανακοίνωση της 7ης Μαρτίου 1992 του ιταλικού υπουργείου που είναι αρμόδιο για τις εταιρίες holding του Δημοσίου προς το ιταλικό Υπουργείο Εξωτερικών. Από την ανακοίνωση αυτή προκύπτει ότι στις 7 Μαρτίου 1992 η ενίσχυση δεν είχε ακόμη επιστραφεί από τη Finmeccanica στην IRI. Επομένως, εν πάση περιπτώσει, η Ιταλία δεν εκτέλεσε την απόφαση εντός της ταχθείσας προθεσμίας.

19. Εδώ πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η Ιταλία δεν υπολόγισε ορθώς τους οφειλομένους τόκους. Όπως είδαμε, με το έγγραφο της 12ης Φεβρουαρίου 1993, η κυβέρνηση πληροφόρησε την Επιτροπή ότι η Finmeccanica επέστρεψε στην IRI το ποσό των 719,1 δισεκατομμυρίων LIT, το οποίο αντιστοιχούσε σε ενισχύσεις 615,1 δισεκατομμυρίων LIT και τόκους 104 δισεκατομμυρίων LIT. Η Ιταλία δεν παρέσχε με το έγγραφό της καμία απόδειξη της πληρωμής αυτής. Μετά την έναρξη της παρούσας δίκης, η κυβέρνηση έστειλε στην Επιτροπή, με έγγραφο της 25ης Νοεμβρίου 1993, τα έγγραφα τα οποία αποδεικνύουν, κατά την άποψή της, ότι η ενίσχυση επιστράφηκε από τη Finmeccanica στην IRI. Με το υπόμνημα απαντήσεως η Επιτροπή ισχυρίζεται ότι η κυβέρνηση υπολόγισε εσφαλμένα τους οφειλομένους τόκους. Κατά το άρθρο 2 της αποφάσεως, οι τόκοι πρέπει να υπολογιστούν από την εκπνοή της δίμηνης προθεσμίας που αρχίζει με την κοινοποίηση της αποφάσεως στην κυβέρνηση. Δεδομένου ότι η απόφαση κοινοποιήθηκε στις 31 Ιουλίου 1989, οι τόκοι πρέπει να υπολογιστούν από τις 30 Σεπτεμβρίου 1989. Η κυβέρνηση έλαβε ως αφετηρία για τον υπολογισμό των τόκων, όχι την ημερομηνία της κοινοποιήσεως, αλλά την ημερομηνία της δημοσιεύσεως της αποφάσεως στην Επίσημη Εφημερίδα, δηλαδή την 30ή Δεκεμβρίου 1989. Υπολόγισε δε τους τόκους από τις 28 Φεβρουαρίου 1990. Η Επιτροπή καταλήγει στο συμπέρασμα ότι, εκτός από τα ποσά που κατέβαλε ήδη, η Finmeccanica πρέπει να καταβάλει τόκους για χρονικό διάστημα πέντε μηνών με επιτόκιο 5 %.

20. Η κυβέρνηση δεν αμφισβητεί ότι υπολόγισε τους τόκους εσφαλμένως. Δηλώνει δε ότι θα λάβει τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να συμμορφωθεί με την απόφαση. Συνεπώς, η Ιταλία δεν αναζήτησε τον οφειλόμενο σύμφωνα με την απόφαση τόκο.

21. Θα εξετάσω τώρα το ζήτημα αν η επιστροφή της ενισχύσεως από τη Finmeccanica στην IRI αρκεί για τη συμμόρφωση προς την απόφαση ή αν η ενίσχυση πρέπει να επι-

13 — Βλ. ανωτέρω, σημείο 7.

στραφεί στο Ιταλικό Δημόσιο. Η Επιτροπή και η κυβέρνηση επικεντρώνουν επί του ζητήματος αυτού τους ισχυρισμούς που ανέπτυξαν ενώπιον του Δικαστηρίου.

22. Όπως προανέφερα, κατά τη διαδικασία του άρθρου 93, παράγραφος 2, η Επιτροπή μπορεί μόνο να ισχυριστεί ότι ο καθού δεν συμμορφώθηκε με υποχρέωση που απορρέει από την απόφαση, της οποίας η προβαλλόμενη παράβαση αποτελεί το αντικείμενο της δίκης. Επομένως, το ζήτημα ποιο νομικό πρόσωπο οφείλει να αναζητήσει την παρανόμως καταβληθείσα ενίσχυση πρέπει να προσδιορισθεί σε συνάρτηση με την απόφαση. Κατά την ερμηνεία της αποφάσεως, πρέπει να ληφθούν υπόψη οι σκοποί της υποχρεώσεως αναζητήσεως.

23. Η κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι την υποχρέωση επιστροφής υπέχει ο λαβών την ενίσχυση. Εφόσον, κατά το άρθρο 2 της αποφάσεως, η Fimeccanica έλαβε την ενίσχυση, αυτή οφείλει και να την επιστρέψει. Η IRI ήταν ο οργανισμός ο οποίος διαχειρίστηκε και κατέβαλε την ενίσχυση και όχι ο λαβών την ενίσχυση. Συνεπώς, δεν έχει υποχρέωση να την επιστρέψει στο Ιταλικό Δημόσιο.

24. Δεν θεωρώ πειστική τη συλλογιστική αυτή. Η κυβέρνηση συγχέει δύο διαφορετικά ζητήματα, συγκεκριμένα, το ζήτημα ποιος οργανισμός έχει την υποχρέωση να επιστρέψει την ενίσχυση και το ζήτημα σε ποιον οργανισμό πρέπει να επιστραφεί η ενίσχυση. Το άρθρο 1 της αποφάσεως ορίζει σαφώς ότι η ενίσχυση χορηγήθηκε από την κυβέρνηση στην Alfa Romeo και ότι η IRI και η Finmeccanica ενήργησαν μόνον ως ενδιάμεσοι. Το άρθρο 2 έχει σαφώς την έννοια ότι η ενίσχυση πρέπει να επιστραφεί στο Ιταλικό Δημόσιο. Η ερμηνεία αυτή ενισχύεται από το κείμενο της αποφάσεως στην ιταλική γλώσσα, το οποίο είναι το μόνο αυθεντικό. Το άρθρο 2 ορίζει ότι: «Il Governo italiano è tenuto a sopprimere gli aiute di cui all'articolo 1 mediante ricupero presso la Finmeccanica (...)». Η ερμηνεία αυτή ενισχύεται επίσης από το κείμενο της αποφάσεως στην αγγλική γλώσσα [14]. Επισημαίνω ότι το κείμενο της αποφάσεως στη γαλλική γλώσσα είναι λιγότερο σαφές [15] αλλά, όπως ανέφερα ήδη, μόνο το ιταλικό κείμενο είναι αυθεντικό.

25. Το προοίμιο της αποφάσεως επιβεβαιώνει ότι η IRI ενήργησε μόνον ως ενδιάμεσος και ότι τα αναγκαία κονδύλια για τη χρηματοδότηση των εισφορών κεφαλαίου του 1985 και του 1986 παρεσχέθησαν από το Δημόσιο. Το προοίμιο ορίζει τα εξής [16]:

«(...) για τον σκοπό αυτό [δηλαδή για την παροχή ενισχύσεως στην Alfa Romeo], η IRI έλαβε κρατικούς πόρους υπό μορφή εισφο-

14 — Βλ. ανωτέρω, σημείο 5.

15 — Στη γαλλική γλώσσα, το άρθρο 2 ορίζει τα εξής: «Le gouvernement italien est tenu de supprimer les aides mentionnées à l'article 1er et d'exiger de la société Finmeccanica qu'elle les restitue (...)».

16 — ΕΕ 1989, L 394, σ. 14.

ρών κεφαλαίου και μετατρέψιμων ομολογιών προοριζομένων ειδικά για τη Finmeccanica και, ιδιαίτερα "(...) για την ανακεφαλαιοποίηση και τη χρηματοοικονομική αναδιάρθρωση των εταιρειών της βιομηχανίας αυτοκινήτων (...) (και) μηχανών (...)" (παράβαλε για παράδειγμα την Επίσημη Εφημερίδα της Ιταλικής Δημοκρατίας γενικές σειρές αριθ. 63 της 12.7.1985, σ. 4954, και αριθ. 6 της 9.1.1986, σ. 40).

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, πρόκειται, συνεπώς, για ενισχύσεις που χορηγήθηκαν από το ιταλικό κράτος ή από κρατικούς πόρους, στην επιχείρηση Alfa Romeo Auto, με έμμεσο τρόπο, μέσω δημοσίων χρηματοδοτικών οργανισμών (IRI και Finmeccanica) που ελέγχονται εξολοκλήρου από το κράτος (...)».

Οι παραπομπές στην Επίσημη Εφημερίδα της Ιταλικής Δημοκρατίας τις οποίες παραθέτει η απόφαση αφορούν τις αποφάσεις της CIPE της 3ης Απριλίου 1985 και της 28ης Νοεμβρίου 1985, με τις οποίες η Ιταλική Κυβέρνηση αποφάσισε να χορηγήσει ενίσχυση στην Alfa Romeo [17]. Ως εκ τούτου, το προοίμιο της αποφάσεως επιβεβαιώνει ότι η IRI χορήγησε την ενίσχυση ενεργώντας απλώς ως ενδιάμεσος, ότι η ενίσχυση χρηματοδοτήθηκε από κρατικούς πόρους και ότι η απόφαση για τη χορήγηση της ενισχύσεως ελήφθη από την κυβέρνηση μέσω της CIPE.

26. Η απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Alfa Romeo δεν στηρίζει τον ισχυρισμό ότι, για τη συμμόρφωση προς την απόφαση της Επιτροπής, αρκεί να επιστραφεί η ενίσχυση στην IRI. Ένα από τα επιχειρήματα που προέβαλε η κυβέρνηση στην υπόθεση αυτή ήταν ότι, εφόσον στην πραγματικότητα την ενίσχυση έλαβε η Alfa Romeo, η απόφαση δεν έπρεπε να επιβάλει την υποχρέωση επιστροφής στη Finmeccanica. Το Δικαστήριο απέρριψε τον ισχυρισμό αυτόν, αποφαινόμενο ότι, εφόσον η Finmeccanica ήταν η εταιρία holding στην οποία ανήκε η Alfa Romeo κατά τον κρίσιμο χρόνο, η Finmeccanica ήταν ο λαβών την ενίσχυση και, συνεπώς, αυτή ήταν υποχρεωμένη να την επιστρέψει [18]. Στην υπόθεση Alfa Romeo το Δικαστήριο δεν εξέτασε το ζήτημα ποιος όφειλε εν τέλει να αναζητήσει την ενίσχυση αλλά ποιος όφειλε να την επιστρέψει.

27. Η κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι, εφόσον η IRI είναι δημόσια επιχείρηση υπό τον έλεγχο του Δημοσίου, ανήκει στο Δημόσιο. Η αναζήτηση της ενισχύσεως από την IRI ισοδυναμεί με την αναζήτησή της από το Δημόσιο.

28. Δεν μπορώ να δεχθώ τον ισχυρισμό αυτόν. Είναι αληθές ότι, σύμφωνα με τους σκοπούς του άρθρου 92 της Συνθήκης, το Δικαστήριο προσδιόρισε την έννοια του όρου «κρατική ενίσχυση» με βάση λειτουργικά κριτήρια. Το Δικαστήριο δέχθηκε ότι η απαγόρευση του άρθρου 92, παράγραφος 1, καλύπτει κάθε ενίσχυση χορηγούμενη από κράτος μέλος ή από κρατικούς πόρους, χωρίς να χρειάζεται να γίνεται διάκριση αναλόγως του αν η ενίσχυση χορηγείται απευθείας από το κράτος ή από δημοσίους ή ιδιωτικούς οργανισμούς που το κράτος

17 — Βλ. ανωτέρω, σημεία 3 και 4.

18 — Υπόθεση Alfa Romeo, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 8, σκέψη 40.

ιδρύει ή ορίζει ως υπευθύνους για τη διαχείριση της ενισχύσεως [19]. Κατά την εφαρμογή του άρθρου 92, παράγραφος 1, πρέπει να λαμβάνονται κυρίως υπόψη οι επιπτώσεις της ενισχύσεως επί των ωφελουμένων επιχειρήσεων ή παραγωγών και όχι το καθεστώς των οργανισμών που είναι αρμόδιοι για τη διάθεση ή τη διαχείριση της ενισχύσεως [20]. Το Δικαστήριο έχει επίσης δεχθεί ότι «για να θεωρηθεί ως κρατική μια ενίσχυση δεν πρέπει κατ' ανάγκη να χρηματοδοτείται από κρατικούς πόρους» [21].

29. Εντούτοις, αντιθέτως προς τους ισχυρισμούς της κυβερνήσεως, δεν συνάγεται από την ανωτέρω νομολογία ότι, εφόσον η ενίσχυση έχει χορηγηθεί από το κράτος μέσω δημοσίας επιχειρήσεως, αρκεί να επιστραφεί στη δημόσια επιχείρηση και όχι στο κράτος. Ο σκοπός της ανωτέρω νομολογίας είναι να εμποδίσει την καταστρατήγηση των διατάξεων της Συνθήκης περί των κρατικών ενισχύσεων με την έμμεση χορήγηση ενισχύσεως. Σε καμία από τις προπαρατεθείσες υποθέσεις το Δικαστήριο δεν εξέτασε ειδικώς το ζήτημα σε ποιον οργανισμό πρέπει να επιστραφεί η παράνομη ενίσχυση. Το ζήτημα αυτό πρέπει να επιλυθεί με βάση τους σκοπούς της υποχρεώσεως αναζητήσεως και την αποτελεσματικότητα του συστήματος προληπτικού ελέγχου των νέων κρατικών ενισχύσεων.

30. Ένας από τους σκοπούς της υποχρεώσεως ανακτήσεως είναι η επαναφορά των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση [22], συγκεκριμένα στην κατάσταση που βρίσκονταν πριν χορηγηθεί η ενίσχυση στον λήπτη. Εφόσον, κατά το άρθρο 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης, τα κράτη μέλη υποχρεούνται να γνωστοποιούν τις μελετώμενες ενισχύσεις στην Επιτροπή και να μην τις χορηγούν πριν λάβουν τη συναίνεση της Επιτροπής, η ανάκτηση πρέπει να συνεπάγεται την όσο το δυνατόν πληρέστερη επαναφορά των πραγμάτων στην κατάσταση που θα βρίσκονταν αν το κράτος μέλος είχε συμμορφωθεί δεόντως με την υποχρέωση γνωστοποιήσεως και την υποχρέωση μη χορηγήσεως. Εντούτοις, αυτός δεν είναι ο μόνος σκοπός της υποχρεώσεως ανακτήσεως. Η αναζήτηση της παράνομης ενισχύσεως πρέπει να πραγματοποιείται κατά τέτοιον τρόπο ώστε να διασφαλίζεται ότι τα κονδύλια για τη χρηματοδότηση της ενισχύσεως δεν διοχετεύονται προς άλλες επιχειρήσεις στον ίδιο ή σε άλλον οικονομικό τομέα και να διευκολύνεται η εποπτική λειτουργία της Επιτροπής.

31. Η κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι η επιστροφή της ενισχύσεως από τη Finmeccanica στην IRI έχει άρει τις στρεβλώσεις του ανταγωνισμού που προκάλεσε η χορήγησή της. Δεν υπάρχει λόγος να επιστραφεί η ενίσχυση στο Δημόσιο. Δεν μπορώ να συμφωνήσω με το επιχείρημα αυτό. Όπως έχω ήδη αναφέρει, ένας από τους σκοπούς της υποχρεώσεως αναζητήσεως είναι η επαναφορά των πραγμάτων στην κατάσταση που θα βρίσκονταν αν το εμπλεκόμενο κράτος μέλος είχε συμμορφωθεί με την υποχρέωση γνωστοποιήσεως και την υποχρέωση να μη χορηγήσει την ενίσχυση πριν λάβει τη συναίνεση της Επιτροπής. Ο σκοπός δεν είναι απλώς η επαναφορά των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση ανταγωνισμού. Πράγ-

19 — Απόφαση της 22ας Μαρτίου 1977, 78/76, Steinike και Weinlig κατά Γερμανίας (Συλλογή τόμος 1977, σ. 171, σκέψη 21)· απόφαση της 30ής Ιανουαρίου 1985, υπόθεση 290/83, Επιτροπή κατά Γαλλίας, η λεγόμενη Crédit Agricole, (Συλλογή 1985, σ. 439, σκέψη 14)· απόφαση της 2ας Φεβρουαρίου 1988, συνεκδικασθείσες υποθέσεις 67/85, 68/85 και 79/85, Van der Kooy κ.λπ. κατά Επιτροπής (Συλλογή 1988, σ. 219, σκέψη 35), και υπόθεση Alfa Romeo, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 8, σκέψη 13.

20 — Υπόθεση Steinike και Weinlig, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 19, σκέψη 21.

21 — Υπόθεση Crédit Agricole, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 19, σκέψη 14.

22 — Απόφαση της 21ης Μαρτίου 1990, υπόθεση C-142/87, Βέλγιο κατά Επιτροπής, η λεγόμενη Tubemeuse, (Συλλογή 1990, σ. I-959, σκέψη 66).

ματι, συχνά η επαναφορά αυτή ενδέχεται να μην είναι δυνατή. Κατά τη νομολογία, το γεγονός ότι η στρέβλωση του ανταγωνισμού που προκαλεί η παράνομη χορήγηση ενισχύσεως δεν μπορεί πλέον να θεραπευθεί με την ανάκτηση όταν διατάσσεται αυτή, ή ότι η παρανόμως χορηγηθείσα ενίσχυση ουδεμία συνέπεια μπορεί πλέον να έχει για τον λήπτη, διότι, επί παραδείγματι, ο λήπτης έχει τεθεί υπό εκκαθάριση, δεν επηρεάζει την υποχρέωση ανακτήσεως η οποία αποτελεί «λογική συνέπεια» της παράνομης χορήγησης [23]. Η νομολογία του Δικαστηρίου οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η υποχρέωση ανακτήσεως καθορίζεται από την ανάγκη παύσεως της παραβάσεως του κοινοτικού δικαίου, ανεξαρτήτως των πραγματικών συνεπειών της ανακτήσεως.

32. Η κυβέρνηση αναφέρει ότι η υποχρέωση ανακτήσεως μπορεί να αφορά μόνον παρανόμως χορηγηθείσα ενίσχυση. Η κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι η μεταβίβαση κονδυλίων από το κράτος προς την IRI, η οποία διεξήχθη με διαφάνεια και βάσει νομοθετικών μέτρων, δεν εξετάσθηκε και δεν χαρακτηρίσθηκε ως ενίσχυση από την απόφαση. Συνεπώς, δεν υφίσταται υποχρέωση εκ μέρους του Ιταλικού Δημοσίου να αναζητήσει τα κονδύλια αυτά από την IRI.

33. Προς στήριξη των ισχυρισμών της, η κυβέρνηση παραπέμπει στην «Ανακοίνωση της Επιτροπής προς τα κράτη μέλη — Εφαρμογή των άρθρων 92 και 93 της Συνθήκης ΕΟΚ και του άρθρου 5 της οδηγίας 80/723/ΕΟΚ της Επιτροπής επί των δημοσίων επιχειρήσεων στον κλάδο της μεταποίησης» [24] (στο εξής: ανακοίνωση της Επιτροπής). Η κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι υπάρχει διαφορά μεταξύ, αφενός, των νομίμων χρηματοπιστωτικών συναλλαγών μεταξύ του κράτους και των δημοσίων επιχειρήσεων και, αφετέρου, των κρατικών ενισχύσεων. Όσον αφορά τις πρώτες, υπάρχει μόνον υποχρέωση διαφανείας και όχι υποχρέωση γνωστοποιήσεως. Οσάκις δεν υφίσταται υποχρέωση γνωστοποιήσεως, δεν μπορεί να υπάρχει παράβαση του άρθρου 93, παράγραφος 3, και, συνεπώς, δεν μπορεί να υπάρχει υποχρέωση αναζητήσεως.

34. Δεν θεωρώ πειστικά τα επιχειρήματα αυτά. Νομίζω ότι, οσάκις το Δημόσιο μεταβιβάζει κονδύλια σε δημόσια επιχείρηση holding με τη συγκεκριμένη εντολή να τα χρησιμοποιήσει για να χορηγήσει ενίσχυση σε επιχείρηση ή σε συγκεκριμένο τομέα, η μεταβίβαση των κονδυλιών προς τη δημόσια επιχείρηση holding δεν μπορεί να θεωρηθεί ως πλήρης αυτοτελής συναλλαγή. Πρέπει μάλλον να θεωρηθεί ως στάδιο της χορηγήσεως ενισχύσεως στην συγκεκριμένη επιχείρηση ή στις συγκεκριμένες επιχειρήσεις.

35. Όπως είδαμε, τα αναγκαία κονδύλια για τη χρηματοδότηση της εισφοράς κεφαλαίου 206,2 δισεκατομμυρίων LIT προς την Alfa Romeo προήλθαν από τη μεταβίβαση κονδυλίων του κρατικού προϋπολογισμού σε οργανισμούς διαχειρίσεως κρατικών συμμετοχών, μεταξύ των οποίων η IRI. Η χορήγησή τους αποφασίστηκε από τη CIPE, κυβερνητικό όργανο. Τα αναγκαία κονδύλια για τη χρηματοδότηση της εισφοράς κεφαλαίου 408,9 δισεκατομμυρίων LIT προήλθαν από τα ομόλογα που εξέδωσε η IRI, τα έσοδα από τα οποία διατέθηκαν με άλλη απόφαση της CIPE. Το Δημόσιο ανέλαβε την υποχρέωση να καταβάλει στην IRI

23 — Υπόθεση Alfa Romeo, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 8, σκέψη 41, βλ. επίσης τις προτάσεις επί αυτής της υποθέσεως του γενικού εισαγγελέα Van Gerven, σ. 1633 και 1634.

24 — ΕΕ 1991, C 273, σ. 2.

το κεφάλαιο και τους τόκους των ομολόγων αυτών [25]. Είναι, συνεπώς, σαφές ότι η IRI δεν επρόκειτο να είναι ο τελικός λήπτης των κονδυλίων αυτών ούτε και διέθετε διακριτική ευχέρεια ως προς τη διάθεσή τους. Τα κονδύλια προορίζονταν για τη Finmeccanica, την εταιρία holding στην οποία ανήκε τότε η Alfa Romeo. Υπό τις περιστάσεις αυτές, δεν είναι βέβαιο το ότι δεν υπήρχε υποχρέωση γνωστοποιήσεως της μεταβιβάσεως των κονδυλίων από το Δημόσιο στην IRI.

36. Και αν ακόμη γινόταν δεκτό ότι η Ιταλία μπορούσε να έχει πλήρως συμμορφωθεί με την υποχρέωση γνωστοποιήσεως που επιβάλλει το άρθρο 93, παράγραφος 3, αν είχε προβεί στη γνωστοποίηση μετά τη μεταβίβαση των κονδυλίων στην IRI, συγκεκριμένα αφού έλαβε η CIPE τις αποφάσεις που αφορούσαν τη χορήγησή τους, νομίζω ότι το Ιταλικό Δημόσιο και πάλι θα υπεχρεούτο να αναζητήσει τα κονδύλια από την IRI, προκειμένου να συμμορφωθεί με την απόφαση. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, στην περίπτωση αυτή, η μεταβίβαση κονδυλίων από το Δημόσιο στην IRI δεν προοριζόνταν να αποτελέσει αυτοτελή συναλλαγή αλλά απλώς ένα στάδιο της χορηγήσεως ενισχύσεως στην Alfa Romeo. Συνεπώς, η απαίτηση αποκαταστάσεως της κοινοτικής νομιμότητας θα εκπληρωθεί μόνον αν επιστραφεί η ενίσχυση στο Δημόσιο. Υπό τις συνθήκες της παρούσας υποθέσεως, δεν διακρίνω ουσιαστική διαφορά μεταξύ τις μεταβιβάσεως κονδυλίων από το Ιταλικό Δημόσιο στη Finmeccanica μέσω της IRI και της μεταβιβάσεως κονδυλίων από το Ιταλικό Δημόσιο απευθείας στη Finmeccanica.

25 — Βλ. ανωτέρω, σημεία 3 και 4.

37. Είναι αναμφισβήτητο ότι για την εκπλήρωση της υποχρεώσεως ανακτήσεως είναι αναγκαίο να στερηθεί η λαβούσα την ενίσχυση επιχείρηση την παρανόμως καταβληθείσα ενίσχυση. Ωστόσο, τούτο ενδέχεται να μην αρκεί. Οσάκις η ενίσχυση χορηγείται σε τελική ανάλυση από το Δημόσιο, είτε κατ' εντολήν του Δημοσίου είτε διά της χρησιμοποιήσεως κρατικών πόρων, πρέπει να επιστραφεί στο Δημόσιο, ακόμη και αν χορηγήθηκε εμμέσως, π.χ. μέσω εταιρίας holding. Δεν αρκεί να επιστραφεί η ενίσχυση στην εταιρία holding η οποία ενήργησε ως ενδιάμεσος ή, όπως εν προκειμένω, να μεταβιβασθεί από τη μια εταιρία holding σε άλλη. Σε διαφορετική περίπτωση, η ανάκτηση της ενισχύσεως δεν θα αποτελούσε τίποτα περισσότερο από μια λογιστική πράξη, η οποία απαιτεί μόνον τις ορθές εγγραφές στα βιβλία των αντιστοίχων εταιριών holding. Στην περίπτωση αυτή, θα ήταν δύσκολο να εξασφαλισθεί τόσο η δέουσα επιστροφή της ενισχύσεως όσο και η μελλοντική χρησιμοποίηση των κονδυλίων σύμφωνα με τις απαιτήσεις των διατάξεων της Συνθήκης περί κρατικών ενισχύσεων. Για τους λόγους αυτούς, θεωρώ ότι η δέουσα συμμόρφωση με την απόφαση της Επιτροπής σε υποθέσεις όπως η παρούσα μπορεί να υπάρξει μόνον αν τα εν λόγω ποσά επιστραφούν στο Δημόσιο.

38. Δεν βλέπω πώς η ανακοίνωση της Επιτροπής στην οποία παραπέμπει η κυβέρνηση μπορεί να στηρίξει τα επιχειρήματά της. Προκειμένου να προσδιορισθεί αν η ανακοίνωση της Επιτροπής είναι λυσιτελής για την παρούσα υπόθεση, πρέπει να εξετασθεί εν συντομία το ιστορικό της.

39. Το 1980, η Επιτροπή εξέδωσε, σύμφωνα με το άρθρο 90, παράγραφος 3, της Συνθή-

κης, μια οδηγία περί της διαφανείας των οικονομικών σχέσεων μεταξύ των κρατών μελών και των δημοσίων επιχειρήσεων [26] (στο εξής: οδηγία περί διαφανείας). Σκοπός της οδηγίας περί διαφανείας είναι η εξασφάλιση της αποτελεσματικής εφαρμογής των περί ενισχύσεων διατάξεων της Συνθήκης χωρίς διακρίσεις μεταξύ δημοσίων και ιδιωτικών επιχειρήσεων. Κίνητρο της Επιτροπής για την έκδοση της οδηγίας αποτέλεσε το γεγονός ότι ο πολύπλοκος χαρακτήρας των οικονομικών σχέσεων του Δημοσίου με τις δημόσιες επιχειρήσεις καθιστούσε δυσχερή την άσκηση του καθήκοντος της Επιτροπής να διασφαλίζει τη μη χορήγηση ενισχύσεων ασυμβιβάστων με την κοινή αγορά. Η Επιτροπή έκρινε ότι οι περί κρατικών ενισχύσεων διατάξεις μπορούν να εφαρμοσθούν ορθώς τόσο στις δημόσιες όσο και στις ιδιωτικές επιχειρήσεις μόνο αν καταστούν διαφανείς οι οικονομικές σχέσεις του Δημοσίου με τις δημόσιες επιχειρήσεις [27].

40. Το άρθρο 1 της οδηγίας περί διαφανείας επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να διασφαλίζουν τη διαφάνεια των οικονομικών σχέσεων μεταξύ Δημοσίου και δημοσίων επιχειρήσεων επισημαίνοντας: α) τους δημόσιους πόρους που διατίθενται άμεσα από το δημόσιο στις ενδιαφερόμενες δημόσιες επιχειρήσεις· β) τους δημόσιους πόρους που διατίθενται από το δημόσιο μέσω δημοσίων επιχειρήσεων ή πιστωτικών οργανισμών· γ) την πραγματική χρησιμοποίηση αυτών των δημοσίων πόρων. Το άρθρο 5, παράγραφος 2, ορίζει ότι, κατόπιν αιτήσεως της Επιτροπής, τα κράτη μέλη της ανακοινώνουν τα ανωτέρω αναφερόμενα στοιχεία και τα τυχόν αναγκαία για την εκτίμησή τους στοιχεία, ιδίως δε της ανακοινώνουν τους επιδιωκομένους στόχους.

41. Με την οδηγία περί διαφανείας δεν θίγονται οι διατάξεις της Συνθήκης περί κρατικών ενισχύσεων [28]. Είναι σαφές ότι σκοπός της οδηγίας δεν είναι να αντικαταστήσει την υποχρέωση γνωστοποιήσεως που επιβάλλει το άρθρο 93, παράγραφος 3, αλλά να διευκολύνει την εποπτική λειτουργία της Επιτροπής, συγκεκριμένα, να παράσχει στην Επιτροπή τη δυνατότητα να προσδιορίσει αν πρόκειται περί ενισχύσεως οσάκις παρέχονται κονδύλια, εμμέσως ή αμέσως, από το Δημόσιο ή από δημόσιες επιχειρήσεις.

42. Ο σκοπός της ανακοινώσεως της Επιτροπής είναι να διατυπώσει τις κατευθυντήριες γραμμές πολιτικής ως προς την εφαρμογή των κανόνων περί της χορηγήσεως των κρατικών ενισχύσεων σε δημόσιες επιχειρήσεις. Η Επιτροπή επισημαίνει την ανάγκη αυξημένης διαφανείας και αναπτύξεως της πολιτικής στα θέματα των δημοσίων επιχειρήσεων, ακριβώς επειδή οι επιχειρήσεις αυτές δεν έχουν καλυφθεί σε επαρκή βαθμό «από την πειθαρχία που ισχύει για τις κρατικές ενισχύσεις» [29]. Η Επιτροπή επισημαίνει ότι, κατά το άρθρο 93, παράγραφος 3, οι ενισχύσεις που χορηγούνται στις δημόσιες επιχειρήσεις πρέπει, όπως και κάθε κρατική ενίσχυση που χορηγείται

26 — Οδηγία 80/723/ΕΟΚ (ΕΕ ειδ. εκδ. 08/001, σ. 205), όπως έχει τροποποιηθεί με την οδηγία 85/413/ΕΟΚ της Επιτροπής (ΕΕ 1985, L 229, σ. 20), και με την οδηγία 93/84/ΕΟΚ της Επιτροπής (ΕΕ 1993, L 254, σ. 16).

27 — Βλ. το προοίμιο της οδηγίας περί διαφανείας, αιτιολογικές σκέψεις 4 και 5.

28 — Προοίμιο, αιτιολογική σκέψη 13.

29 — Βλ. την παράγραφο 1 της ανακοινώσεως της Επιτροπής.

στις ιδιωτικές επιχειρήσεις, να γνωστοποιούνται εκ των προτέρων στην Επιτροπή, προκειμένου να της παρασχεθεί η δυνατότητα να προσδιορίσει εάν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 92.

43. Ούτε η οδηγία περί διαφανείας ούτε η ανακοίνωση της Επιτροπής θίγουν τις υποχρεώσεις των κρατών μελών να γνωστοποιούν τις μελετώμενες κρατικές ενισχύσεις και να αναζητούν τις κρατικές ενισχύσεις που έχουν χορηγηθεί παρανόμως. Ούτε η οδηγία ούτε η ανακοίνωση αντικρούουν την άποψη ότι, για τη συμμόρφωση προς την απόφαση, η ενίσχυση πρέπει να επιστραφεί στο Ιταλικό Δημόσιο. Αντιθέτως, νομίζω ότι ενισχύουν την άποψη ότι η επιστροφή της ενισχύσεως στο Δημόσιο καθαυτό είναι αναγκαία για την εξασφάλιση της διαφανείας, τη διευκόλυνση της εποπτικής λειτουργίας της Επιτροπής και την εξασφάλιση της αποτελεσματικής εφαρμογής των διατάξεων της Συνθήκης επί των κρατικών ενισχύσεων.

44. Η κυβέρνηση ισχυρίζεται επίσης ότι, για τη συμμόρφωση προς την υποχρέωση ανακτήσεως, δεν είναι αναγκαίο να επιστραφεί η ενίσχυση σε κάποιο δημόσιο οργανισμό αλλά αρκεί, επί παραδείγματι, η μεταβίβαση ποσού ίσου προς το ποσό της ενισχύσεως εντόκως σε πολιτιστικό ή φιλανθρωπικό ίδρυμα. Στην παρούσα υπόθεση, εντούτοις, η ενίσχυση δεν μεταβιβάζεται σε κανέναν πολιτιστικό ή φιλανθρωπικό ίδρυμα. Μάλλον, παραμένει στα χέρια της IRI, κρατικής εταιρίας holding, η οποία ενήργησε ως ενδιάμεσος για την καταβολή της ενισχύσεως και μέσω της οποίας το Δημόσιο παρεμβαίνει στον τομέα των εμπορικών επιχειρήσεων. Υφίσταται σαφώς κίνδυνος να χρησιμοποιήσει η IRI τα κονδύλια με τα οποία χρηματοδοτήθηκε η ενίσχυση για τη χορήγηση κρατικών ενισχύσεων σε επιχειρήσεις του ιδίου ή άλλου τομέα.

45. Ως εκ τούτου, καταλήγω στο συμπέρασμα ότι, για τη συμμόρφωση προς την απόφαση, η IRI πρέπει να επιστρέψει στο Ιταλικό Δημόσιο το ποσό της ενισχύσεως που απαιτεί η Επιτροπή.

46. Η Επιτροπή ζητεί με το δικόγραφο της προσφυγής της να αναγνωρισθεί επίσης ότι η Ιταλία, παραλείποντας να γνωστοποιήσει στην Επιτροπή τα μέτρα που έλαβε για την ανάκτηση της ενισχύσεως, όπως απαιτεί το άρθρο 3 της αποφάσεως, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από τη Συνθήκη. Εντούτοις, εφόσον η Ιταλία δεν έλαβε τα αναγκαία μέτρα για την εκτέλεση της αποφάσεως εντός της ταχθείσας προθεσμίας, η μη κοινοποίηση των μέτρων αυτών στην Επιτροπή δεν αποτελεί αυτοτελή παράβαση του κοινοτικού δικαίου [30].

47. Με το δικόγραφο της προσφυγής της, η Επιτροπή αναφέρει ότι η υποχρέωση της Finmeccanica και της IRI να επιστρέψουν εντόκως την παράνομη ενίσχυση δεν εξαλείφει τη ζημία την οποία η χορήγηση της ενισχύσεως προξένησε ήδη σε άλλες επιχειρήσεις που δρουν ανταγωνιστικώς στην ίδια αγορά με τη Finmeccanica. Η προσφεύγουσα παραπέμπει στη νομολογία του Δικαστηρίου σύμφωνα με την οποία με την αναγνώριση, στο πλαίσιο προσφυγής κατά το άρθρο 169, του ότι ένα κράτος μέλος παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από τη Συνθήκη μπορεί να θεμελιωθεί η ευθύνη που ενδεχομένως φέρει το κράτος μέλος, συνεπεία της παραβάσεώς του, έναντι άλλων κρατών

30 — Απόφαση της 18ης Μαΐου 1994, C-303/93, Επιτροπή κατά Ιταλίας (Συλλογή 1994, σ. I-1901, σκέψη 6)· απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 1994, C-255/93, Επιτροπή κατά Γαλλίας (Συλλογή 1994, σ. I-4949, σκέψη 29).

μελών, έναντι της Επιτροπής ή έναντι ιδιωτών [31]. Η Επιτροπή υποστηρίζει ότι ανάλογες αρχές ισχύουν και για τις προσφυγές που ασκούνται δυνάμει του άρθρου 93, παράγραφος 2, και ζητεί από το Δικαστήριο να αποφανθεί ρητώς ως προς το ζήτημα αυτό με την απόφασή του στην παρούσα υπόθεση.

48. Η Επιτροπή έχει υποβάλει παρόμοιο αίτημα με το δικόγραφο της προσφυγής της στην προαναφερθείσα υπόθεση Alumina/Comsal. Όπως έχω αναφέρει με τις προτάσεις μου επί της υποθέσεως αυτής [32], η εκ μέρους του Δικαστηρίου αναγνώρισή του ότι ένα κράτος μέλος παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από τη Συνθήκη παραλείποντας να αναζητήσει παρανόμως χορηγηθείσα ενίσχυση μπορεί πράγματι να θεμελιώσει τυχόν ευθύνη του κράτους μέλους συνεπεία της εν λόγω παραβάσεως και μια τέτοια αναγνώριση της παραβάσεως μπορεί να έχει σημασία για επιχειρήσεις ανταγωνίστριες της επιχειρήσεως που έλαβε την παράνομη ενίσχυση.

49. Ωστόσο, στην παρούσα υπόθεση, δεν είναι απαραίτητο να προβεί το Δικαστήριο στη διαπίστωση την οποία ζητεί η Επιτροπή. Η διαπίστωση αυτή ενδείκνυται προκειμένου να καταδειχθεί ότι η Επιτροπή έχει συμφέρον στη συνέχιση της δίκης ακόμα και αν το καθού κράτος μέλος έχει θέσει τέρμα στην παράβαση. Στην παρούσα υπόθεση όμως, το έννομο συμφέρον της Επιτροπής δεν αμφισβητείται.

50. Συνεπώς, φρονώ ότι το Δικαστήριο πρέπει:

1) να αναγνωρίσει ότι η Ιταλία, παραλείποντας να εκτελέσει εντός της ταχθείσας προθεσμίας την απόφαση 89/661/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 31ης Μαΐου 1989, σχετικά με την ενίσχυση της Ιταλικής Κυβερνήσεως προς την Alfa Romeo, επιχείρηση του τομέα των αυτοκινήτων οχημάτων, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από τη Συνθήκη ΕΟΚ·

2) να καταδικάσει την Ιταλική Δημοκρατία στα δικαστικά έξοδα.

31 — Αποφάσεις της 12ης Δεκεμβρίου 1990, υπόθεση C-263/88, Επιτροπή κατά Γαλλίας (Συλλογή 1990, σ. I-4611, σκέψη 9), και της 17ης Ιουνίου 1987, υπόθεση 154/85, Επιτροπή κατά Ιταλίας (Συλλογή 1987, σ. 2717, σκέψη 6).

32 — Προτάσεις της 19ης Ιανουαρίου 1995, σημεία 25 και 26.